

עיון ומחקר

מחקר בקריאה מוהנה של תלמידים בכיתות ד'-ו'-ח' - תשמ"ג

מאת גרשון ברגסון ואריה לוי

- א. 1. ההתעניינות בקריאת ספרים על-ידי ילדים רבה, על-אף ה"תחליפים" המ-
רובים, אשר לכאורה ממלאים את התפקיד שמילאו הספרים בעבר.
עדיין מקובל בעולם התרבות, כי הספר הוא מכשיר חינוכי רב-עוצמה, וגדי-
לתו הרוחנית, התקינה, של הילד מושפעת מן הקריאה, היקפה וטיבה.
לפיכך — למרות הפעילות הענפה של הטלביזיה, הרדיו ואמצעי תקשורת
המונים אחרים — מתפתחות ומתרחבות הספריות הציבוריות וספריות
בתי-הספר.
אמנם הספריות הרחיבו את שטחי הפעולה ואינן עוסקות בספר בלבד —
אך במרכז הפעילות עדיין עומד הספר והוא מהווה קנה-המידה להצלחת
השירות הספרייתי: מספר הכרכים בספריה, מספר השואלים ומספר ההש-
אלות, מספר הקוראים בה ומספר הנזקקים לה — חוקרים ומוסדות —
כל אלה מהווים קנה-מידה להערכתה ועל ההישגים בתחומים אלה מתח-
רים גופים ציבוריים ועסקנים בודדים, ומתגאים בהם.
2. גם בארצנו עוקבים בהתמדה אחרי פעילות הספריות לסוגיהן.
בשנת הלימודים תש"לי ערכנו סקר קריאה בכיתות ד' — ה' — ו' והגדרנו
את מטרתו, בין היתר, לבדוק את הרגלי הקריאה של התלמידים, לעמוד
על היקף קריאתם ועל טעמם בבחירת הספרים, ולבדוק את השפעת הספ-
רים על הקוראים הצעירים לפי הצהרותיהם הם. באותה תקופה נערך ניסוי
לעידוד הקריאה ע"י נקיטת אמצעים שונים בבתי"ס אחדים, ולכן בדקנו
אם אכן בבתי"ס אלה הקריאה אינטנסיבית יותר בהשוואה לבתי"ס שקראנו
להם רגילים ושבהם לא נעשתה פעולה מיוחדת להרחבת הקריאה.

1. ראה, ספרות ילדים ונוער, חוברת ד', סיון תשל"ה, יוני 1975.

בתשמ"ג חזרנו על הסקר, אולם לא ערכנוהו לפי קטגוריה של בתי-הספר בניסוי ושלא בניסוי; כן לא בחרנו בבתי"ס "מבוססים" ו"ט"ט" כפי שעשינו בסקר הראשון.

דאגנו לכן, שהסקר יקיף בתי"ס מסוגים שונים, אינטגרטיביים, שמקובל לסווגם כמוסדות ברמות שונות.

3. בתש"ל נבדקו 1024 תלמידים ב-12 בתי-ספר, ב-36 כיתות.

בתשמ"ג נבדקו 1088 תלמידים ב-18 בתי-ספר, ב-39 כיתות.

מספר המוסדות גדל, כי היה צורך ללכת לחטי"ב כדי לבדוק כיתות ח'.

בתשמ"ג הוספנו שאלות מעטות על אלה שבתש"ל ובעיקר לגבי צפייה בטלביזיה, כדי לבדוק אם השעות שמקדישים הילדים לצפייה הפחיתו את הקריאה בספר.

ג. הצהרת התלמידים על יחסם לקריאה

שאלנו את התלמידים שלוש שאלות:

- 1) אם אוהבים הם לקרוא וביקשו תשובותיהם בסולם של 4 — עד 1: אוהבים מאד — 4, אוהבים — 3, אוהבים קצת — 2, בכלל לא — 1.
- 2) כמה זמן הקדישו לקריאה בשבוע שלפני הסקר.
- 3) כמה שעות לשבוע מקדישים הם לקריאה במשך השנה. התשובות לשלוש השאלות סוכמו בלוח 1.

לוח 1. יחס התלמידים לקריאת ספרים.

ה'כיתה	ד'	ו'	ח'
לשאלה 1. הציון הממוצע	3.4	3.3	3.0
לשאלה 2. שעות בממוצע	4.7	5.—	4.4
לשאלה 3. שעות בממוצע	5.1	5.7	5.6

- 1) אנו למדים, לפי הצהרת התלמידים על יחסם לקריאה, שאין הבדל ניכר בין דרגות הכיתות, אם כי תלמידי כיתה ח' מצהירים באיפוק רב יותר על עוצמת אהבתם את הקריאה מזו של תלמידי כיתות ד' — ו'. מספר התלמידים בשתי דרגות כיתה אלה המצהיר כי אוהב מאד לקרוא עולה על-יזה שבכיתות ח'.
- 2) תלמידי כיתה ח' הקדישו לקריאה בשבוע האחרון לפני הסקר כחצי שעה פחות מתלמידי כיתה ו'. עלינו לזכור כי מדובר **בממוצע**, ויש כיתות שבהן ההבדל הוא עד שעותיים בממוצע כיתתי (ואצל תלמיד בודד — יותר מזה).
- 3) בכל הכיתות בולט הבדל בין שעות הקריאה של שבוע הסקר (חודש לפני סיום שנה"ל) לבין מספר השעות שמקדישים לקריאה במשך כל השנה. ההבדל נע בין מחצית השעה עד שעה בשבוע, כלומר התלמידים מצהירים על קריאה רבה יותר במשך השנה מאשר בשבוע הסקר.

(4) הפרדנו בשאלה על הזמן בין "השבוע האחרון" לבין שעות הקריאה בד"כ בצאתנו מן ההנחה, שהתלמיד זוכר טוב יותר את הזמן שהקדיש לקריאה קרוב למועד הסקר, ומדייק פחות בעניין זה לגבי השנה שחלפה. אף-על-פי-כן, כיוון שלא רצינו להסיק מסקנה על סמך נתונים של שבוע אחד בלבד, שאלנו גם את השאלה השניה. מתברר שבאופן עקבי התלמידים גם הם הבחינו בין בין שתי התקופות.

את ההבדל ניתן להסביר בעובדה, שהשבוע לפני הסקר חל כחודש לפני סיום שנת-הלימודים והתלמידים עסוקים אז בפעולות שונות — בחינות, הכנות לחגיגות סיום, הקייץ שיש בו גירויים אחרים. זאת ועוד: התלמידים נוטים אולי להוסיף זמן בדיווחם על שעות הקריאה במשך השנה מתוך ידיעה, כי המבוגרים, הורים ומורים, מצפים מהם למספר שעות גדול ככל האפשר שהם מקדישים לקריאה.

ג. ספרים פופולריים

1. בתש"ל מצאנו 41 ספרים שכינינו אותם פופולריים, כשכל אחד מהם נקרא ע"י 50 תלמידים ומעלה, בתשמ"ג מצאנו בקטגוריה זאת 31 ספרים בלבד.
2. מבין 41 הספרים הפופולריים בתש"ל נותרו 20, שעדיין נקראים ע"י התלמידים בשכיחות גבוהה, 21 ספרים "נעלמו" מרשימה זאת, ביניהם 11 שגם בתש"ל הפופולריות שלהם היתה פחות ממאה קוראים.
3. בדרך כלל, גם 20 הספרים הפופולריים שנותרו מן הרשימה של תש"ל, נקראו פחות בתשמ"ד כפי שמשמע מן הממצאים בלוח 2, בטורים "יחד". הסימנים +, —, מתייחסים לשינויים שחלו בתשמ"ג.
4. בתש"ל בודדנו 41 ספרים פופולריים ביותר, שנקראו לפחות ע"י 20 תלמידים. בסקר תשמ"ג מצאנו 65 ספרים שנקראו ע"י מספר זה של תלמידים.
5. הבאנו רשימה של 65 ספרים, שנקראו ע"י 20 ילדים לפחות, מהם 56 ספרים שנקראו ע"י 20 ילדים ויותר בדרגת כיתה אחת; ו-9 ספרים (57—65 ברשימה), שנקראו יחד ע"י ילדי הכיתות ד' — ח', אך באף דרגת כיתה לא נקראו ע"י 20 ילדים.
6. הנתונים מראים כי גם הספרים שהיו בין הפופולריים בתש"ל ושעדיין נקראים בתשמ"ג, הפופולריות שלהם ירדה, ויש גם ירידה תלולה. השווה בלוח 2 את הטורים "ביחד", הספר צ'יפופו עיבד 87% מהפופולריות, וספרים אחרים (מס' 2, 3, 4, 5 ועוד) עיבדו מ-33% עד 60% של שכיחותם. רק 4 ספרים, שנקראו בתש"ל, עלו בשכיחות באחוז גבוה (מס' 1, 6, 7, ו-33). אך לא בכל דרגות הכיתה. לעומת זאת נכנסו למעגל הקריאה ספרים שהופיעו אחרי תש"ל וזכו לפופולריות גבוהה. (מס' 31, 35, 36, 37, ועוד).

1. לוחות מפורטים על הזמן המוקדש לקריאה נביא במאמר שני, ב"ספרות ילדים ונוער", ספטמבר 1984.

לוח 2. ספרים פופולריים לפי קריאת התלמידים.

שם הספר	ד/י	הכיתה ו/י	ח/י	תשכ"ז	יחד	תש"ל
1 חסמבה	140	192	72	404		+ 311
2 השביעיה הסודית	132	92	28	252		- 379
3 קופיקו	151	43	5	199		- 301
4 נסים ונפלאות	80	31	—	112		- 207
5 דני דין	87	63	—	156		- 246
6 טרוזן	49	54	18	126		+ 84
7 אמיל והבלשים	42	12	56	100		- 20
8 אהל הדוד תום	47	6	3	56		- 123
9 חיית החושך	46	14	4	64		
10 החמישייה	43	72	36	151		- 177
11 שמונה בעקבות אחד	40	56	8	104		- 100
12 ג'ינג'י	54	13	3	70		
13 ילדי הבית המוזר	31	4	1	36		
14 יורים על השכונה	29	5	—	34		
15 בילבי	28	14	2	44		
16 הכורסה המתנדנדת	27	3	—	30		
17 היידי	28	25	6	59		
18 דירה להשכיר	37	1	—	38		
19 הכלב נוגו	26	1	—	27		
20 רובינזון קרוזו	26	15	4	45		
21 ילד חוץ	24	27	31	82		
22 גוליבר	23	4	—	27		
23 צ'יפופו	22	11	—	33		- 264
24 המכוננית של ירון	22	—	—	22		
25 פיגוקיו	22	10	2	32		
26 שלגיה ושבעת הגמדים	21	9	1	31		
27 הכיתה המעופפת	21	6	2	29		
28 דני הבלש	20	16	7	43		
29 בצלול של עץ הערמון	20	—	32	52		
30 שרה גיבורת נילי	19	110	29	158		- 282
31 אורי	9	84	69	162		
32 הבכור לבית אבי	10	62	35	107		
33 הצוללים קדימה	13	64	34	115		+ 88
34 יומנה של אנה פרנק	9	47	89	115		- 245

	179	122	45	12	בחינת בגרות	35
	113	54	44	15	מכתבים לבתיה	36
	112	62	47	3	לאהוב עד מוות	37
	83	41	36	6	ציון ובתיה	38
	83	46	32	5	אליפים	39
	59	12	29	18	בית קטן בערבה	40
62	68	30	34	4	אני אתגבר	41
	37	4	27	6	יחי האומץ	42
	45	4	29	12	אורה הכפולה	43
	76	41	27	8	פגיעה ישירה	44
	42	7	28	7	שביל קליפת התפוזים	45
— 78	41	6	26	9	עשרים אלף מיל מתחת למים	46
	46	6	25	15	אי המטמון	47
— 120	51	9	25	17	דפי תמר	48
	29	6	20	3	מחניים	49
	39	7	23	9	כלבם של בני בסקרוויל	50
	38	6	31	1	סופה בין הדקלים	51
	30	7	20	3	חבורה שכזאת	52
	54	20	21	13	עירית	53
	51	34	16	1	יעל ואני	54
	41	30	8	3	מעבר לכביש	55
	37	25	10	2	קארל מאי	56
	35	8	16	11	הסליק במעמקי האדמה	57
	30	1	12	17	שלשת המוסקטרים	58
	37	6	19	12	חבורת הבלשים	59
	24	5	15	4	הבריחה	60
— 167	31	9	19	3	הילדים מרחוב מאפו	61
— 96	39	14	19	6	הצנחנית שלא שבה	62
	28	18	3	7	מוטיל בן פייסי החזן	63
	25	—	6	19	לאן נעלם קפטן קוק	64
1	25	6	17	2	פורץ המחסומים	65

7. בתש"ל היו שני ספרים בנושא השואה פופולריים מאוד, אחד מהם — מוכרי הסיגריות — הוזכר בתשמ"ג ע"י תלמידים בודדים לעומת 101 בתש"ל. הספר יומנה של אנה פרנק הוזכר ע"י 115 קוראים לעומת 245 בתש"ל. אמנם נוספו בינתיים ספרים חדשים בנושא השואה, אך נראה לנו, כי ילדינו אינם קוראים מספיק בנושא זה, ודאי לא בהשוואה לקריאתם ספרים בנושאים אחרים.

לוח 3. הספרים הפופולריים ביותר, לפי דרגות כיתה, בסדר יורד

מספר סידורי	ד'	מספר סידורי	ו'	מספר סידורי	ה'	מספר סידורי
1	קופיקו	1	חסמבה	1	בחינת בגרות	1
2	חסמבה	2	שרה גיבורת נילי	2	חסמבה	2 (1)
3	השביעיה	3	השביעיה	3 (3)	אורי	3 (4)
4	דני דין	4	אורי	4	לאהוב עד מוות	4 (11)
5	ניסים ונפלאות	5	החמישיה	5 (10)	אנה פרנק	5 (11)
6	גינגי	6	דני דין	6 (4)	אמיל והבלשים	6 —
7	טרזן	7	הצוללים — קדימה	7	מכתבים לבתיה	7 (14)
8	אהל הדוד תום	8	הבכור לבית אבי	8	אליפים	8 (19)
9	החמישיה	9	טרזן	9 (7)	פגיעה ישירה	9 — 10 (27)
10	אמיל והבלשים	10	שמונה בעקבות אחד	10 (12)	ציון ובתיה	10 — (11)
11	שמונה בעקבות אחד	11	אנה פרנק	11—12	החמישיה	11 (5)
12	דירה להשכיר	12	לאהוב עד מוות	12	צוללים קדימה	12 (7)
13	ילדי הבית המוזר	13	בחינת בגרות	13	הבכור לבית אבי	13 (8)
14	יורים על השכונה	14	מכתבים לבתיה	14	יעל ואני	14
15	בילבי	15	קופיקו	15 (1)	בצלו של עץ	15
16	הידי	16	ציון ובתיה	16	ילד חוץ	16 (25)
17	הכלב נוגו	17	אני אתגבר	17	אני אתגבר	17—18 (17)
18	רובינזון קרוזו	18	ניסים ונפלאות	18 (5)	מעבר לכביש	18
19	ילדי חוץ	19	אלפים	19	שרה גיבורת נילי	19 (2)
20	גוליבר	20	סופה בן הדקלים	20	35 במאי	20
21	המכונית של ירון	21	בית קטן בערבה	21—22	עירית	21 (32)
22	ציפופו	22	אורה הכפולה	22		
23	פינוקיו	23	שביל קליפת התפוזים	23—24		
24	שלגיה	24	יחי האמץ	24		
25	הכיתה המעופפת	25	ילדי חוץ	25—26		
26	דני הבלש	26	פגיעה ישירה	26		
27	בצלו של עץ הערמון	27	עשרים אלף מיל מתחת למים	27		
28		28	אי המטמון	28		
		29	דפי תמר	29—30		
		30	הידי	30—31		
		31	כלבם של בני בסקרוויל	31		
		32	עירית	32		
		33	חבורה שכזאת	33		

(1) בלוח 3 הבאנו את הספרים הפופולריים שנקראו לפחות ע"י 20 תלמידים באותה דרגת כיתה.
מתברר שבכיתה ד' נמצאו 29 ספרים כאלה, בכיתה ו' נמצאו 33 ספרים כאלה ובכיתה ח' נמצאו 21 ספרים שנקראו ע"י 20 תלמידים ויותר.
שוב מתאמת הנתון, שתלמידי כיתה ו' מרבים לקרוא בהשוואה לתלמידי ד' וח'.

(2) בטור של כיתה ו' וח' הבאנו בסוגריים את המספר הסידורי של אותו ספר בכיתה הסמוכה הקודמת לה.
הנתון מצביע, כי בכיתות ד'—ו' יש 9 ספרים, שנקראו ע"י תלמידים בשתי הכיתות ואילו בח' יש 15 ספרים שנקראו גם בכיתה ו'. החפיפה בקריאה מאשרת את ההנחה שכל שהילדים עולים בגיל גובר העניין בספרים זהים. לכן מובן מאליו שמשתנים המקומות שתופסים ספרים אלה בהשוואה לשתי הכיתות הסמוכות בדרגה נמוכה יותר.
מיקומם של הספרים סביר בהחלט בהתאם לידוע בתחום התעניינות של ילדים בספרים לסוגיהם והערכתם לפי מה שקרוי גילאי-קריאה. כך למשל ממוקם הספר קופיקו: בד' במקום 1 ובו' במקום ה-15; נסים ונפלאות: בד' במקום 5 ובו' במקום 18, וכן היידי: בד' במקום 17 ובו' במקום 29—28.
יש ספר אחד (החמישיה) שקפץ בו' למקום גבוה יותר לעומת מקומו בד'. לעומת זאת, בכיתה ח' החליפו ספרים רבים מקומותיהם ועלו בסולם: לאהוב עד מוות, אנה פרנק, אליפים, פגיעה ישירה ודומה להם. ספרים אלה קרובים יותר לגיל תלמידי כיתה ח', ולכן תופסים הם פה מקום גבוה יותר מאשר בכיתות ו', כי בדרגת כיתה זו מספר התלמידים שבשלים לקרוא ספרים מסוג זה, קטן יותר מזה שבכיתה ח'.

(3) מקור ותרגום. בכיתה ד' אנו מוצאים בין עשרת הספרים הראשונים בטור 3 ספרים שנכתבו עברית — 'קופיקו', 'חסמבה' ו'נסים ונפלאות' ו-7 ספרים שהם מתורגמים.
בכיתה ו' אנו מוצאים בין עשרת הספרים הראשונים בטור 6 — מקור ו-4 מתורגמים.
בכיתה ח' מספר הספרים המקוריים רב יותר, בין עשרת הראשונים בטור 8 הם מקור ו-2 בלבד תרגום משמע: ככל שעולים בדרגת הכיתה עולה הפופולריות של ספרי מקור.
ייתכן כי בכיתות הגבוהות הקריאה מכוונת יותר ע"י המורים ופחות ספונטנית, אך עניין זה מחייב בדיקה נוספת.

לוח 4. מספר הספרים שקראו התלמידים לפי דרגות כיתה באחוזים.

מספר הספרים	ס"ה	ממלכתי	ממ"ד	בנים	בנות
ג. ד'					
2—0	6%	5	19	6	7
7—3	39%	36	35	11	39
12—8	41%	43	42	42	42
15—13	12%	14	3	11	12
ג. ו'					
2—0	6%	5	23	12	0
7—3	32%	31	24	37	30
12—8	43%	42	36	38	43
15—13	19%	21	13	13	24
ג. ח'					
2—0	13%	11	21	23	6
7—3	50%	50	38	35	55
12—8	31%	31	32	25	31
18—13	6%	7	5	7	10

מסתבר כי בכיתה ד' קראו למעלה מ 8 ספרים 53% מן התלמידים. בכיתה ו' 62%, ואילו בכיתה ח' 37% בלבד.

הקוראים החרוצים ביותר, גם לפי לוח זה, הם תלמידי כיתה ו'. הממעטים לקרוא הם תלמידי ח'. עובדה זאת מתאמתת גם באחוז התלמידים שקראו מ-0 עד 2 ספרים. בד' 6%, בו' 6%, בח' 13%.

גם בקצה השני של הטבלה, תלמידים שקראו מ-13 עד 15 ספרים, בולטים תלמידי כיתה ו'. 12% ד', 19% ו', 6% ח'.

לוח 4 מצביע על מספר נתונים נוספים ;

- 1) הקריאה בביה"ס הממ"ד פחות אינטנסיבית מזו שבבי"ס ממלכתי. הדבר בולט בכל דרגות הכיתה במיוחד בקצוות היינו באחוז הגבוה של התלמידים שקרא אפס עד שני ספרים ובאחוז התלמידים הנמוך שקרא מ-13 ספרים ומעלה בהשוואה למוצע הכללי ובהשוואה לממלכתי.
- 2) ההשוואה בין בנים לבנות מצביעה שאין הבדל, כמעט, בכיתה ד', אך יש הבדל ניכר בכיתות ו' וח' שבהן הבנות קוראות יותר מן הבנים. במיוחד כדאי לשים לב לנתון הראשון. בעוד שבכיתה ו' יש 12% בנים שקראו 0 עד 2 ספרים, אין בקטגוריה זאת בנות בו', ויש 6% בכיתות ח'. גם הנתון האחרון בטבלה מצביע, שהבנות קוראות פי שניים ספרים בדרגת כיתה ו' ופי 1½ בדרגת כיתה ח'.

(המשך יבוא במאמר שני)